

CIL X, 190*: PRIJEDLOG ZA MARULIĆA

Bratislav Lučin

1.

Monumentalna zbirka Theodora Mommsena *Corpus inscriptionum Latinarum*, koja sadrži nešto više od 144 tisuće natpisa,¹ nastala je uvidom u sačuvane kamene izvornike natpisa, a dijelom i pretragom humanističkih rukopisnih zbirki i ranih tiskanih izdanja. Mommsenovoj pozornosti nije moglo izbjeći Marulićevo djelo *In epigrammata priscorum commentarius*, nikada netiskano, ali sačuvano, u cijelosti ili djelomično, u nekoliko rukopisa. Ono sadrži 142 natpisa sa starinarskim (epigrafičkim, povijesnim i sl.) i moralno-didaktičkim komentarima. Donedavno je jedini poznati rukopis s cjelovitim tekstom Marulićeva spisa bio prijepis koji se čuva u mletačkoj Marciani (*Lat. Class. XIV. Cod. 112. 99. 3*, fol. 259v–272); godine 1995. Darko Novaković pronašao je u Velikoj Britaniji autograf i najstariji poznati prijepis djela.²

Budući da su svi natpisi u *CIL*-u (osim u I. i XVI. svesku) raspoređeni prema zemljopisnom kriteriju, i natpisi iz Marulićeve zbirke, koji redovito nose oznaku grada kojem pripadaju (a kadšto i поблизу lokaciju) raspršeni su po mnogim svescima. Mommsenova je zbirka, dakako, kritičko izdanje, pa se u njoj uz svaki

¹ Usp. Anthony Grafton, *Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, Princeton, New Jersey 1990, str. 28.

² Usp. D. Novaković, “Dva nepoznata Marulićeva rukopisa u Velikoj Britaniji: *Ms. Add. A. 25* u oxfordskoj Bodleiani i *Hunter 334* u Sveučilišnoj knjižnici u Glasgowu”, *Colloquia Maruliana* VI, Split 1997, str. 5–31. Nalaznik je preslike obaju rukopisa ljubazno poklonio *Marulianumu*, na čemu mu i ovom prigodom zahvaljujem. In *epigrammata priscorum commentarius* izići će u ediciji Sabrana djela Marka Marulića u svesku *Latinska manja djela II* (u izvorniku i u prijevodu Branimira Glavičića). Najpotpuniju obavijest o djelu još uvijek daje Milivoj Šepel, “O Maruliću”, *Rad JAZU*, knj. 146, Zagreb 1901, str. 155–220 (177–187).

natpis nalazi kritički aparat s tekstualnim varijantama iz drugih izvora. Osim toga, autentični natpisi razlučeni su od krivotvorina ili tekstova nepouzdanosti; ova druga skupina redovito se nalazi tiskana na početku pojedinoga sveska, pod naslovom *Inscriptiones falsae vel alienae*, a razgraničenje je provedeno i posebnom numeracijom krivotvorina, pri čemu je svaki broj još popraćen zvjezdicom.³

Mommsenov kritički aparat dragocjeno je vrelo pomoću kojeg će se, kada postane predmetom pozorna proučavanja, moći puno zaključiti o izvorima iz kojih je Marulić preuzimao natpise za svoju zbirku. Nije, naime, ni splitski humanist, kao ni većina drugih ranih epigrafičara i sastavljača sličnih zbirki, sve svoje natpise prepisao izravno s kamenih izvornika, nego je neke od njih pronašao u rukopisima drugih prikupljatelja i prepisivača antičkih natpisa.⁴ Nema sumnje da su tako u Marulićevu epigrafičku zbirku ušle i krivotvorine, no koliko je on bio svjestan te činjenice, to se bez detaljnijih istraživanja ne može reći. Čini se da je s određenim oprezom gledao na dio građe koju je prikupio.⁵ Iz kojih je zbornika Marulić preuzimao, gdje, kada i zašto je to učinio - na sva ta pitanja trebat će odgovoriti u daljnjim istraživanjima. Ona će zacijelo iznijeti na vidjelo brojne i važne podatke, naročito o vezama našeg auktor s domaćim i inozemnim humanistima, a možda ćemo nešto više doznati i o Marulićevim boravcima izvan rodnoga grada.

Ovdje ću obratiti pozornost na dva natpisa za koja Mommsen pretpostavlja da ih je mogao izmisliti sam Marulić. Ta pretpostavka iziskuje provjeru iz dvaju razloga. Prvo, ako Mommsen ima pravo, dotični tekstovi, ma kako kratki bili, ulaze u korpus Marulićevih djela; drugo, valja izvidjeti je li Marulić bio baš posve imun od poriva kojem, iz ljubavi prema antici, nisu mogli odoljeti mnogi humanisti: naime, da ono što im je u antičkoj baštini nedostajalo naprosto - izmisle.⁶

³ Lažnih natpisa i onih kojih je autentičnost nepouzdana *CIL* sadrži više od 10 tisuća. Usp. A. Grafton, *ibid.*

⁴ Zasad se može ustvrditi da je salonitanske natpise Marulić prepisivao izravno s kamena, no za natpise iz prvog dijela spisa (*Romana* i *Externa*) tek valja ustanoviti kojim je putem Marulić došao do njihova teksta. Već je Šrepel pretpostavio da je "Marulić po svoj prilici iz poznatih zbornika odabrao za svoj komentar ono, što mu se činilo bilo poradi starine bilo poradi moralne tendencije zgodno" (n. dj., str. 186). Ovdje upozorujem na važno svjedočanstvo koje je sam Marulić dao pri kraju odjeljka o rimskim natpisima; usp. autograf (Bodleiana, Ms. Add. A. 25), fol. XVIII-XVIIIv: "*Hec sunt, Dominice charissime, quae Romae incisis in marmore litteris adhuc extare memorantur. Ante autem quam ad aliorum / locorum exponendas inscriptiones veniam, his adnectam militis cuiusdam testamentum in charta papyracea descriptum et nescio ubi inuentum. Cuius ego exemplum ab Italo quodam monacho nuper accepi et vetusta uerborum structura delectatus protinus exscripsi (...).*" Doznajemo, dakle, da je Marulić dotični tekst preuzeo iz prijepisa jednoga drugog skupljača natpisa. K tome, riječi: "*et vetusta uerborum structura delectatus protinus exscripsi*" bjelodano svjedoče o Marulićevoj, u punom smislu humanističkoj, starinarskoj strasti.

⁵ Usp. prvu rečenicu ulomka citiranog u prethodnoj bilješci, na koju je već upozorio D. Novaković (n. dj., str. 9).

⁶ O epigrafičkim krivotvorinama u renesansi usp. Ida Calabi Limentani, *Epigrafia latina*, Milano 1974, str. 76-80; A. Grafton, n. dj., str. 26-28; D. Novaković, n. dj., str. 9-10.

2.

Prva nama zanimljiva Mommsenova napomena o Marulićevoj zbirci natpisa nalazi se u trećem svesku *CIL*-a, u *Kazalu auktora* (*Index auctorum*, s. v. *Marcus Marulus*):

“(…) *Prioris partis syllogae epigrammata non Dalmatica corrassa videntur ex eius corporibus, ut plura fere spuria insint quam genuina et in illis fortasse quaedam ab ipso Marulo ficta.* (...)”⁷

Mommsen dakle nagađa da u prvom dijelu Marulićeve zbirke (“*epigrammata non Dalmatica*”) gotovo da ima više krivotvorina nego izvornih natpisa. No ta je njegova procjena ipak pretjerana: od 112 natpisa, koliko ih ukupno imaju Marulićevi odjeljci *Romana* i *Externa*, 21 se u *CIL*-u vodi među krivotvorinama, 77 zasigurno pripada autentičnima, dok 13 nisam, zasad, u svescima *CIL*-a uspio pronaći i identificirati; jedan pak Marulićev natpis pronašao sam izvan *CIL*-a.⁸ Mommsenova pogrešna procjena možda je posljedica činjenice da prvih šest natpisa Marulićeve zbirke zaredom pripadaju među krivotvorine.⁹ No ovdje nas nadasve zanima drugi dio Mommsenove opaske, u kojem se, doduše s nešto opreza, iznosi mogućnost da su neke od krivotvorina djelo samoga Marulića. Na pripadajućem mjestu Mommsen precizira da misli na natpise *CIL X*, 189* i 190*.¹⁰

Valja nam dakle ogledati ta dva natpisa te pokušati utvrditi može li se ili ne može njihovim auktorom sa sigurnošću proglasiti Marko Marulić. Dotične natpise s popratnim Marulićevim opaskama (koje Mommsen, dakako, nikada ne donosi) objavljujem prema autografu, uz uobičajene pravopisne prilagodbe (velika slova, interpunkcija).¹¹

⁷ Na tu je Mommsenovu opasku (*CIL III/1*, str. XXIX) već upozorio D. N o v a k o - v i ć (n. dj., str. 9, bilj. 14).

⁸ Posrijedi je 110. natpis Marulićeve zbirke, koji se nalazi na fol. XLVIIIv autografa, s oznakom “*In Olympo monte*”, a koji je preuzet iz Plutarha (*Aem.* 16, 9). Pretragu *CIL*-a radi identifikacije natpisa iz prvog dijela Marulićeve zbirke izvršio sam 1994. godine na zamolbu prof. dr. Branimira Glavičića za potrebe tiskanja spisa *In epigrammata priscorum commentarius* u ediciji Sabrana djela Marka Marulića. Da bih mogao obaviti taj posao, dr. Glavičić mi je ljubazno stavio na raspolaganje svoj prijepis svih natpisa iz dotičnoga dijela Marulićeve zbirke (dakako iz marcianskoga rukopisa), što mi je uvelike olakšalo rad i na čemu mu i ovom prigodom zahvaljujem.

⁹ Riječ je, uzgred budi rečeno, o tekstovima koji su zabilježeni u brojnim humanističkim zbirkama, te su u Marulićevo vrijeme bili upravo notorna “epigrafička” građa. Ako je dakle bio u zabludi, Marulić ju je dijelio - svjesno ili nesvjesno - s mnogim drugim humanistima,

¹⁰ Usp. *CIL X/1*, str. LII: “ (...) *carmina falsa* (X, 189*, 190*) *fortasse ipse finxit.*”

¹¹ Mommsenova se tiskana verzija tih dvaju natpisa (usp. *CIL X/1*, str. 8* i 9* i Prilog na kraju ovog teksta) od autografa razlikuje samo na jednom mjestu: u prvom stihu drugog epigrama umj. *quo* stoji u *CIL*-u *quia*; u marcianskom rukopisu (preslik kojega se također čuva u knjižnici *Marulianuma*) na tom mjestu piše *quo* (usp. *Lat. Class. XIV. Cod.* 112. 99. 3, fol. 264v).

XXV

NEAPOLI

HIC CHIAE CVBAT AMPHORAE MARITVS
 MOETIVS SUFFECIVS CORELIANVS
 PAVPER DELICIIS GVLA ATQVE LVXV
 DIVES SI MEDIOCRITATE SCISSET
 VTI SOCRATICVS TAMEN RE IN VNA
 QVOD SE SCIRE NIHIL SATIS SCIEBAT ¹²

5

XXVv

Huc animum aduertite, ganeones, parasiti, sichophante, qui tuburcinato patrimonio egere coepistis. Nonne huic similes estis, qui se scire nihil satis sciebat? Nihil enim illo / imprudentius est, qui presentibus utitur et futura non cogitat.

Ibidem

*“Da tumulto pia uerba, precor, quo nunc iacet is, qui
 Non sentit lites iurgiae ulla domi.”*

*“Macte uir ingenio, flores uer spiret ad urnam,
 Dent pacem cineri numina; da precium.”*

*“Do precium: fuge iura thori, fuge iura mariti,
 Non tibi erunt lites iurgiae ulla domi.”* 5

*“Quid faciam? Ducta est. Misero succurre marito!”
 “Ducta est Parthenope si tibi, uiue Senis!” ¹³*

Hoc illi contigit, quod in precedentibus est recitatum, ubi uxor mortua cum mortuo litigat marito. Et hic quidem talem expertus iam aliis consulere didicit. Fuge iniquam ducere uxorem et, si ducta est, longe ab ea discede. Tale igitur dat ei consilium, qui tumulto suo uota dixit.

3.

Iz Mommsenova kritičkog aparata uz *CIL* X, 189* (on donosi tekst po Maruliću: “*Sic ut dedi Marulus*”) proizlazi da je natpis, osim u marcijskom apografu, sačuvan još u trima relevantnim rukopisima. Dva od njih potječu od ruke Michelea Fabrizija Ferrarinija, priora karmelićanskog samostana u Reggio Emiliji

¹² = *CIL* X, 189*.

¹³ = *CIL* X, 190*.

(† između 1488. i 1493), a nastali su između 1477. i 1486 (*Ferrarinus cod. Parisinus*) i oko 1486 (*Ferrarinus cod. Regiensis*).¹⁴ Treći rukopis djelo je Padovanca Giovannija Vincenza Pinellija (1535-1601), a čuva se u Ambrozijanskoj knjižnici u Milanu (sign. *Ambrosianus C. 61 inf.*).¹⁵ Pinellijev prijepis (očito najmlađi) ne razlikuje se u tekstu od Marulićeva, a kao mjesto nalaza on kao i Marulić navodi Napulj. Ferrarinijeva verzija nema naznake mjesta, a u tekstu ima znatnih razlika: 1 *amphore*; 2 *Mettius Suffectius*; 3 *delitiis gulla*; 6 *qui se scire prorsus sciebat*. Iz tih se podataka može zaključiti sljedeće:

— ili su Pinelli i Marulić imali identičan izvor (koji nije Ferrarini), ili je Pinelliju predložak bila Marulićeva zbirka;¹⁶

— Ferrarinijeva verzija vjerojatno je ranija od Marulićeve, no nije bila Marulićev predložak;

— malo je vjerojatno da bi Marulićev tekst poslužio Ferrariniju kao izvor: protiv takve mogućnosti govori: a) kronologija (jer bi to značilo da je Ferrarini imao Marulićev tekst već oko 1480, dok se nastanak Marulićeve zbirke smješta u razdoblje 1503-1510);¹⁷ b) loše tradiran tekst u Ferrariniju.

Možemo dakle pretpostaviti da je Ferrarini imao neki znatno lošiji predložak, neovisan o Marulićevu. Iz toga proizlazi da *CIL* 189* nije Marulićeva krivotvorina, nego da ga je on preuzeo iz nekog nama nepoznata izvora.

4.

Uz *CIL* 190* Mommsen ne daje nikakva kritičkog aparata; jedina je naznaka: “*Marulus n. 49.*” Iz toga je razvidno da je sastavljač *CIL*-a dotični tekst našao samo u Marulićevoj zbirci. Uzmemo li u obzir upravo golem broj rukopisnih i tiskanih izvora što su služili u izradbi *CIL*-a,¹⁸ onda spomenuta jedinstvenost dopušta da zaključimo kako je taj natpis najvjerojatnije Marulićeva krivotvorina, koju je on iz određenih razloga sastavio i uvrstio u svoj starinarski spis kao autentičan spomenik. Vjerodostojnost takva zaključka može se potkrijepiti i nekim unutarnjim argumentima.

¹⁴ Za podatke o Ferrariniju i njegovim kodeksima usp. *CIL* X/1, str. XXXIX-XL.

¹⁵ O Pinelliju i njegovu kodeksu usp. *CIL* III/1, str. XXXI i osobito str. 273.

¹⁶ Pretpostavci da su Pinelli i Marulić imali zajednički predložak priklanja se u kritičkom aparatu i Mommsen, napuštajući tako svoju pretpostavku o mogućem Marulićevu auctorstvu; usp. *CIL* X/1, str. 8*: “*Ambros. C 61 f. 74' (ipse non descripsi; pendet inde Mur. 1810, 8 ex schedis, ut ait, Nic. Pacediani et Ant. Giganti) eodemque exemplo Marcus Marulus n. 48.*” (istaknuo B. L.) Usp. Prilog ovom tekstu.

¹⁷ Usp. D. N o v a k o v i ć, n. dj., str. 11. Dodatni orijentir u dataciji može biti Mommsenova napomena uz 93. natpis Marulićeve zbirke, koji se nalazi na fol. XLIII autografa (= *CIL* V, 74): “*Polae inventum anno 1497*”.

¹⁸ Usp. *CIL* X/1, str. XIX-XXXIV (*Index auctorum*).

²⁰ Za godinu Bilšićeve smrti usp. M. N. K u z m a n i ć, "Splitski plemići, prezime i etnos. 16: Doseljeni Karepići", *Slobodna Dalmacija*, 18. kolovoza 1993, str. 41.

Epitaphium eiusdem [sc. Luxe de Bilsa]

*Credere quis posset: felix in morte quiesco,
Gratior est tumulus quam mihi uita fuit.
Nam neque nunc lites nec iurgia sentio dirę
Vxoris, nec res iam petit illa suas.
Ergo ego dilectos omnis uolo Luxa rogatos
Hinc procul ut condant coniugis ossa mee,
Ne mihi post cineres etiam conuicia dicat
Neue mea exagitet lite sepulchra graui.*²¹

Sličnosti su bjelodane: posljednji stih dijaloškog epitafa (*"Ducta est Parthenope si tibi, uiue Senis!"*) samo je konkretizirana verzija općenitog savjeta u posljednjem stihu pjesme upućene Marku Svitaricu (*"I procul atque alio uiuere disce loco!"*).²² Još je očiti ja veza s epitafom Lukše Bilšića, koji je nedvojbeno nastao pod utjecajem našega teksta: u oba epitafa pokojnik izriče gotovo istu misao gotovo istim riječima:

*“Da tumulo pia uerba, precor, quo nunc iacet is, qui
Non sentit lites iurgiae ulla domi.”*

*Gratior est tumultus quam mihi uita fuit.
Nam neque nunc lites nec iurgia sentio dire
Vxoris...*

Kao dodatan unutarnji dokaz može se navesti i sintagma *iura tori* (u Marulićevoj grafiji: *thori*), preuzeta zacijelo iz Ovidija, koju u nekoliko navrata nalazimo i u *Davidijadi* - od čega jednom na istom mjestu u heksametru.²³ K tome u *Davidijadi* u dva navrata nalazimo imenice *iurgium* i *lis* jednu neposredno pokraj druge, doduše u različitim padežima, a ne koordinirano kao u našem epigramu.²⁴ Napokon, u ovom nizanju nutarnjih potkrepa nije izlišno napomenuti kako i za neobičniju šestu stopu prvog heksametra predmetnog epigrama: *is, qui* (dvije jednosložne riječi među kojima je sintaktički usjek) postoji usporednica u Marulićevim pjesmama: prvi stih epigrama *Pyreneus e turri precipitatus*.²⁵

²¹ Usp. *Marci Maruli epigrammata* (tekst priredio D. Novaković), br. 4. i 139, u: *Colloquia Maruliana* VI, Split 1997, str. 38 i 70.

²² Svakako, u daljem istraživanju bilo bi zanimljivo pokušati odgovoriti na pitanje zašto Marulić u tobožnjemu natpisu odabire upravo Napulj (*Parthenope*) i Sienu (*Senae*) kao gradove u koje će smjestiti svadljivu suprugu odnosno odbjegloga supruga.

²³ Usp. Ov. Am. III, 6, 82; Her. XVI, 286; XXI, 140; Marulić, *Davidijada*: II, 282-283 (*pudici... iura thori*); VII, 218 (*Illius qui iura thori confunderis ultro*); VIII, 219 (*thorigeria iura*).

²⁴ Usp. Dav. XII, 156: *Talia iactabant alterna iurgia lite*; XIII, 299: *Grata deo, fuerint dubiae seu iurgia litis*.

²⁵ *Marci Maruli epigrammata*, br. 91, n. dj., str. 60:
Castalidas uiolare meas fuge, si sapis; his qui
Struxerat insidias precipitando ruit.

5.

Zašto je Marulić svoj epigram predložio čitateljima kao autentičan antički natpis? Mogući odgovor nadaje se iz svega što je već izneseno. Nevolje što ih supružima zadaju svadljive i odveć govorljive supruge i spas od te pokore splitskom su humanistu, čini se, omiljen povod za satiru protiv žena. In *epigrammata priscorum commentarius* sadrži, doduše, jedan natpis na tu temu (već navedeni br. 24 = *CIL* VI, 20*), ali sam njegov tekst ne daje “pouku o lijeku”, pa ju je Marulić morao dodati u komentaru. Nemajući dakle pri ruci izvoran natpis koji bi auktoritetom starine potkrijepio životnu mudrost: “od svadljive žene jedino te bijeg može spasiti”, sastavljač zbirke poslužio se rješenjem za nevolju: sam je složio prikladan tekst i uvrstio ga kao autentičan epigrafički spomenik. Zacijelo bi bilo pretjerano u takvu Marulićevu postupku odčitavati odraz njegova stava o dopuštenoj laži, koji je toliko uznemirivao cenzore *Institucije*,²⁶ primjerenijim se čini upozoriti kako *pia fraus* u našem slučaju ima i humorističan naboj, pa smijemo pretpostaviti da se Marulić u takvu, zabavno-poučnu kontekstu usudio poslušati dvostruki, humanistički i moralistički poriv: izmisliti natpis, tj. svjesno zavarati čitatelje — dakako za njihovo dobro, no ujedno ih i zabaviti, a pouku osnažiti auktoritetom starine.

Ostaje nam samo da pokušamo odgovoriti i na pitanje zašto je fingirani epitaf smjestio upravo u Napulj, a ne pokraj 24. natpisa, koji mu je tematski najsirođniji. Zacijelo bismo odgovoru bili bliže kada bismo mogli dokučiti motive izbora Napulja i Siene kao referentnih točaka u posljednjem stihu. No budući da to u ovom času nije moguće, ostaje nam ponuditi nekoliko razložnih pretpostavki. Maruliću se možda činilo presmjelim locirati vlastitu krivotvorinu baš u Rim (odakle, tobože, potječe 24. natpis). Smještaj u Napulj dosta je prikladan jer se u jedinom “napuljskom” natpisu kojim je raspolagao (br. 48) tematiziraju rasipnost i sklonost prekomjernu jelu i piću, poroci što ih je Marulić i inače šibao u svojim spisima. K tome, i 48. natpis također sadrži humoristične prizvuke, barem u prvom stihu; napokon, ime *Moetius Suffecius Corelianus* vjerojatno je i za Marulića bilo dovoljan indikator da taj tekst prepozna kao krivotvorinu.²⁷

²⁶ Usp. *Inst.* IV, 4: *De ueritate colenda mendacioque fugiendo*.

²⁷ *Moetius Suffecius* zapravo je ime diktatora Albe Longe Metija (Meta) Fufecija (*Mettius* ili *Mettus Fufetius*), koji pripada više legendi nego povijesti; naravno, nemoguće je da bi ovdje posrijedi bio njegov, makar i fingirani, epitaf. *Cognomen* fiktivnoga pokojnika: *Corelianus* nije mi moguće objasniti, osim ako se ne radi o jednostavnu popunjavanju stiha; tekst je naime pisan u falečkim jedanaestercima (no ovaj stih je nepravilan upravo zbog oblika *Mettius* a ne *Mettus*). O Metiju Fufeciju usp. npr. *Liv.* I, 23, 4-5; 26, 1; 27, 4; 28; *Val. Max.* VII, 4, 1; *Gell.* XX, 1, 54; *Auct. de vir. ill.* 4, 2, 10-13. Upravo nam ovaj posljednji izvor objašnjava grafiju *Suffetius* umj. *Fufetius*. U svim je naime rukopisima anonimnoga spisa *De viris illustribus urbis Romae* te u svim ranim izdanjima pisalo upravo *Suffetius*, što je ispravio tek Andreas Schott u svojem izdanju objavljenom 1579. u Antwerpen; usp. *Sexti Aurelii Victoris Liber de caesaribus. Praecedunt Origo gentis Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae (...), recensuit Fr. Pichlmayr (...),* Leipzig 1970 (*Bibliotheca*

*

Marulićev pjesnički korpus ovim se otkrićem, dakle, uvećava za skromnih osam stihova; no zacijelo je kudikamo veći spoznajni dobitak sadržan u samoj činjenici da se naš pisac posve svjesno upustio u fingiranje antičkoga teksta: ta spoznaja nesumnjivo daje dodatnu plastičnost njegovu humanističkom profilu. Napokon, i iz ovoga malog priloga razvidno je, mislim, kako će proučavanje spisa *In epigrammata priscorum commentarius* biti neobično važno i poticajno za naše daljnje upoznavanje bogate i raznovrsne Marulićeve ostavštine.

Evo, na kraju, prijevoda Marulićeve pjesme u stihovima izvornika:

“Blagu riječ, molim te, grobu uputi, gdje leži sad onaj

Kom ne odjekuje već svađom i prepirkom dom.”

“Blaženi umniče, cvijećem nek proljeće obaspe urnu,

Dali ti bozi mir pepelu; nagradu daj.”

“Dajem je: supružništva i postelje kloni se bračne:

5

Neće ispunjati tvoj svađa i prepirka dom.”

“Što ću? Oženjen već sam. Pomozi suprugu bijednom!”

“Uze li Napuljku ti - živi u Sieni svoj vijek!”

Teubneriana), *Praefatio*, str. V i XV-XVIII, te krit. aparat na str. 28 i 29. Marulić je u svojoj knjižnici imao ovaj spis; usp. o tome D. N o v a k o v i ć, “Marulićeve *Starozavjetne ličnosti* i antička biografska tradicija”, u knjizi: Marko Marulić, *Starozavjetne ličnosti* (preveo, komentirao, priredio latinski tekst i dodao kazala Branimir Glavičić), Split 1991, str. 33, bilj. 5.

PRILOG
Tekstovi iz *CIL*-a

***CIL* X, 189*:**

Neapoli AMBROS. MAR. Sine loco FERR.

hic chiaie cubat amphorae maritus
moetius suffetius corelianus
pauper delitiis gula atque luxu
diues si mediocritate scisset
5 uti socraticus tamen re in una
quod se scire nihil satis sciebat

Ambros. C 61 f. 74' (ipse non descripsi; pendet inde Mur. 1810, 8 ex schedis, ut ait, Nic. Pacediani et Ant. Giganti) eodemque exemplo Marcus Marulus n. 48. Diverse Ferrarinus cod. Paris. f. 133, Reg. f. 21' (inde Panetus Ferr. f. 39 et per veterem Moroni codicem Heinisio visum Burmann anth. 4, 45; ex eo Meyer anth. n. 1192).

Sic ut dedi Marulus; Mur. 2 MORTVIS SVFFETVIS, 3 DELITIIS. Ferrarinus discedit in his: 1 AMPHORE, 2 METIVS SVFFECTIVS, 3 DELITIIS GVLLA, 6 QVI SE SCIRE PRORSVS SCIEBAT.

***CIL* X, 190*:**

Neapoli

da tumulo pia uerba precor quia nunc iacet is qui
non sentit lites iurgiaue ulla domi
macte uir ingenio, flores uer spiret ad urnam
dent pacem cineri numina da precium
5 do precium fuge iura thori fuge iura mariti
non tibi erunt lites iurgiaue ulla domi
quid faciam ducta est misero succurre marito
ducta est parthenope si tibi uiue senis

Marulus n. 49.

Bratislav Lučin

CIL 190*: A PROPOSAL FOR MARULIĆ

Among humanist collections of Ancient inscriptions, from which Th. Mommsen drew material for his *Corpus inscriptionum Latinarum*, we can also find Marulić's *In epigrammata priscorum commentarius*. The collection which has not been fully published to date comprises 142 inscriptions with antiquarian (epigraphic, historic etc.) and moralistic commentaries by Marulić. For two of them (no. 48 = CIL 189*; no. 49 = CIL 190*) Mommsen advances the hypothesis that they are Marulić's fabrications and the scope of the present article is to establish whether it is plausible.

If we viewed the critical apparatus accompanying CIL 189* in light of the fact that *In epigrammata priscorum commentarius* appeared around 1503–1510, we could conclude that Marulić copied these inscriptions from some older model and therefore is not its author.

The sole source in which Mommsen found text CIL 190* was Marulić's *sylloge*; the text runs as follows:

»Da tumulo pia uerba, precor, quo nunc iacet is, qui
 Non sentit lites iurgiae ulla domi.«
 »Macte uir ingenio, flores uer spiret ad urnam,
 Dent pacem cineri numina; da precium.«
 »Do precium: fuge iura thori, fuge iura mariti, 5
 Non tibi erunt lites iurgiae ulla domi.«
 »Quid faciam? Ducta est. Misero succurre marito!«
 »Ducta est Parthenope si tibi, uiue Senis!«

If we keep in mind the vast number of sources which the compiler of CIL consulted, it seems however probable that this inscription is Marulić's fabrication. His authorship could be further corroborated by certain interior reasons, as well. Misogynic themes of feigned epitaph (»in grave solely you will find peace from a litigious woman«; »if you are married, your only salvation is to live far from your wife«) can be found in two epigrams (one in *Epitaphium Luxe de Bilsa*, other in *Marcum uxori odiosum*) of which we know for sure that are Marulić's works. The mentioned epigrams contain almost identical expressions and the same final thought that is contained in CIL 190*. Thematically congenial to these is also Marulić's commentary accompanying inscription 24 in the collection (= CIL VI, 20*). Finally, the Ovidian syntagm *iura tori* (in Marulić's spelling: *thori*) appears in several places in his epic *Dauiduias*.

A further motive for fabrication could be found in the humanist need to corroborate didactic contents by the authority of the Ancients; *pia fraus* was additionally acceptable for the humoristic and satiric tone of the whole teaching.

Why Marulić made reference to Naples (*Parthenope*) and Sienna (*Senae*) is still hard to say.

For Marulić's poetic *oeuvre* this discovery means a modest gain of eight lines. Far more important is the fact that he feigned an Antique text; doubtless, this gives additional volume to his humanist profile. In the end, it is visible even from this small contribution how very important and inspiring the study of *In epigrammata priscorum commentarius* can be for our future knowledge of Marulić's rich and multifaceted legacy.